

Piotr Sztompka: Socjologia. Analiza społeczeństwa

Wydawnictwo Znak, Kraków 2002, 653 s.

Od akademického roku 2002-2003 sa poľskí študenti sociológie a spoločenských vied zoznamujú so sociológiou prostredníctvom novej učebnice, ktorá (podľa komentára Andrzeja Kojdera) završuje takmer tridsaťročné obdobie, v ktorom chýbal pôvodný poľský text podobného charakteru. Autorom učebnice je Piotr Sztompka (*1944), sociológ, ktorý je uznávaný nielen doma (profesor Jagelovskej univerzity v Krakove, riadny člen Poľskej akadémie vied), ale aj vo svete (prezident International Sociological Association na obdobie 2002-2006, čestný zahraničný člen Americkej akadémie vedy a umenia v Bostone, člen Academia Europaea v Londýne, prednášajúci na viacerých zahraničných univerzitách).

Keďže recenzovaná kniha má slúžiť ako vysokoškolská učebnica, možno jej obsah vnímať vo dvoch rovinách, ktoré sa navzájom dopĺňajú a stanovujú štruktúru knihy. Kniha je zameraná predovšetkým na predstavenie predmetu sociológie, na rozvíjanie schopnosti sociologickej imaginácie u študentov, na predstavenie hlavných sociologických prístupov k vybraným sociálnym javom a čiastočne aj na ich stručné porovnanie. Na druhej strane kniha nesie výraznú pečať vedeckého zamerania autora, predstavuje jeho najvýznamnejšie koncepcie (sociálne hnutia, kultúra dôvery, teória podmetovosti spoločnosti, sociálna zmena), ktoré boli v úplnom rozpracovaní publikované prevažne v anglickom jazyku.

Tieto dve roviny sa Sztompkovi podarilo spojiť vďaka tomu, že aj jeho diela sa zaraďujú do smeru humanistickej, interpretačnej, kulturalistickej sociológie, ktorá nadviazala na tradíciu klasikov sociológie a na hlavný prúd sociológie v 20. storočí, pričom v súčasnosti je považovaná za dominantný smer v sociológii. Sztompkove diela zároveň nadväzujú na typicky poľskú sociologickú tradíciu, ktorá sa opiera najmä o diela F. Znanieckého, J. Chałasińskiego a S. Ossowského. V tomto zmysle učebnica prispieva aj k reprodukcii a rozvoju poľskej národnej sociologickej tradície, v ktorej prevažuje antinaturalizmus, antipozitívizmus a úzky vzťah k sociálnej psychológii.

Kniha je napísaná systematicky, prehľadne a komunikatívne, čo je v súlade s jej zameraním. Jednotlivé sociologické problémy autor predstavuje stručne, jednoducho a ilustruje ich množstvom príkladov z bežného života. Hlavnú os výkladu tvorí postupný prechod z mikroroviny do makroroviny; a tiež - ako hovorí autor - postupný prechod cez činnosť, štruktúru, skupinovú až po kultúrnu perspektívu. V prvej kapitole stručne predstavuje sociológiu ako vedu, načrtáva významné medzníky jej inštitucionalizácie, myšlienkové zdroje a stručne charakterizuje prevažujúce teoretické smery a problémy v súčasnosti. Sociológiu pritom definuje takto: „Je to veda o ľuďoch konajúcich na poli vzájomných vzťahov (v „interpersonálnom priestore“), ktorí dávajú tomuto poľu neustálu dynamiku fungovania a stávania sa (udržujú „sociálny život“) a ustálené, často nezámerne efekty svojich činností ponechávajú ako štruktúrne a kultúrne rámce nasledujúcich činností ďalším pokoleniam.“ (s. 36).

Po prvej kapitole nasleduje ďalších 25 kapitol, ktoré sú sústredené do siedmich častí. V prvej časti –*aktivita člověka*– sa autor zaoberá problematikou ľudského správania, sociálnych činností, interakcií, sociálnych vzťahov, organizácie, sociálnej štruktúry, masových činností a sociálnych hnutí.

Druhú časť –*sociálne celky*– autor venuje sociálnym skupinám: skupinotvorným vlastnostiam, morálnej väzbe a jej patológii, participácii, organizácii skupín, procesu formovania skupín, typológiám a klasifikáciám skupín.

Predmetom tretej časti je *kultúra*. V tejto časti sa autor zaoberá definovaním kultúry, kultúrnou tradíciou a procesom tvorby kultúry, hodnotovo-normatívnym systémom, spoločenským vedomím a kultúrou dôvery.

V štvrtej časti –*sociálna diferenciácia*– autor predstavuje sociologické prístupy k riešeniu problémov sociálnych nerovností, sociálnej mobility, funkcií a genézy nerovností, problému moci a autority.

V piatej časti –*fungovanie spoločnosti*– rozsiahlo analyzuje procesy socializácie, sociálnej kontroly a inštitucionalizácie.

V šiestej časti –*sociálna premenlivosť*– Sztompka sústredil najväčšiu časť svojej vlastnej tvorby, pričom podobne ako aj v iných častiach predstavuje hlavné historické i súčasné teoretické vplyvy na riešenie daných problémov. Ide najmä o problematiku sociálnych zmien, rozvoja a pokroku; traumy sociálnych zmien; času v spoločnosti; sociologických vízií dejín; koncepciu „stávania sa spoločnosti“ (angl. „social becoming“, poľ. „stawanie się społeczeństwa“) a sociálnych revolúcií.

Siedma časť –*súčasná spoločnosť*– je venovaná problematike modernity, neskorej modernity a globalizácie.

Vzhľadom na obsah možno konštatovať, že text má predovšetkým prehľadový, miestami až schematický charakter; ktorý je vyvážený snahou o mnohostranné vysvetlenie ťažiskových pojmov a problémov. Zdá sa, že cieľom autora nie je zachovať teoretickú dôslednosť, ale skôr pomocou množstva príkladov poukázať na reálnu existenciu a prejavy daného javu a následne poukázať na autorov a teoretické smery, ktoré významne prispeli ku skúmaniu daného javu. Z tohto dôvodu môžu vzbudzovať polemiku niektoré definície či miestami aj nekritické uvádzanie rôznorodých teórií na vysvetlenie vybraného javu. Pozitívum takéhoto spôsobu výkladu spočíva v tom, že upozorňuje na najznámejšie teórie, ktoré sa zaoberajú daným javom. Poukazuje na autorov významných teórií a pojmov a tiež na diela, v ktorých čitateľ nájde ich dôkladné rozpracovanie. Pritom z teoretického hľadiska je učebnica Piotra Sztompku veľmi aktuálna. Ako klasici sociológie sú v nej najčastejšie uvádzaní É. Durkheim, K. Marx, M. Weber a čiastočne A. Comte. Z neskoršieho obdobia mal na autora neporovnateľne najväčší vplyv R. K. Merton. Avšak teoretické ťažisko knihy je zamerané na posledných 20 až 30 rokov.

Ide o obdobie, v ktorom získali významné postavenie *historická sociológia* (N. Elias, P. Abrams, Ch. Tilly, Ch. Lloyd, T. Skockpol, M. Mann a iní) a *teória podmetovosti* (W. Buckley, A. Etzioni, A. Touraine, M. Crozier, A. Giddens, T. Burns, M. Archer, P. Sztompka) ako dva hlavné teoretické zdroje, na ktorých Sztompka postavil svoju koncepciu stávania sa spoločnosti. Túto koncepciu predstavuje ako štvrtú, novú teóriu sociálnych zmien, ktorá dopĺňa tri klasické teórie: evolucionistickú teóriu, cyklickú teóriu a marxistický historický materializmus. „Nová“ teória je jedinečná svojím chápaním dejín, ktoré sú pre ňu neustálou „tvorbou a reprodukovaním podmetovosti spoločnosti prostredníctvom jej aktualizácie v praxi“.

Z formálnej stránky je kniha kvalitná a na dobrej didaktickej úrovni. Text je bohatý členený, každá kapitola končí zoznamom najdôležitejších pojmov s definíciami, ktoré v nej boli použité. Na konci každého zoznamu pojmov autor uvádza „knihy hodné povšimnutia“ vo forme čísel, čím čitateľa odkazuje na jednu z príloh knihy – *Sto kníh z mojej police*. Táto príloha obsahuje presne 100 abecedne zoradených kníh s bibliografickým údajom, ktoré autor odporúča študentom. Ide o významné preklady a pôvodné diela v poľskom jazyku. V knihe sú tiež umiestnené biogramy 26 sociológov, ktoré obsahujú ich obraz, významné diela, jadro ich koncepcie, ktoré korešponduje s predmetom kapitoly a zoznam kníh k danému autorovi, ktoré sú prístupné v poľskom jazyku. Ďalej je v knihe viacero diagramov a ilustračných fotografií, ktoré autor urobil počas svojich ciest. Významnou pomôckou pre študenta môže byť i test s kľúčom, ktorý obsahuje 160 otázok zameraných na správne pochopenie sociologických pojmov. Samozrejmosťou je vecný a menný register. Vzhľadom na rozsah, pevnú väzbu, zakladáciu stuhu a viacero farebných vložiek na kriedovom papieri je kniha aj cenovo prístupná – 50,- Zł (cca 500,- Sk).

Napriek tomu, že kniha je určená predovšetkým nižším ročníkom študentov sociológie a spoločenských vied v Poľsku, vzhľadom na zrozumiteľnosť jazyka môže poslúžiť aj slovenskému čitateľovi – a to ako prehľad o súčasnej (najmä humanistickej) sociológii, ako súborné zhrnutie významných koncepcií Piotra Sztompku alebo aj ako didaktická pomôcka.

Mária Suríková